

Antik retorikai művek a Corvina könyvtárban

A fennmaradt, hiteles korvinák mintegy ötöde antik szerzők szónoki beszédeit, szónoklattani szakmunkáit tartalmazza. Jelen írásban azt kívánjuk vizsgálni, hogy az antik retorikai irodalom hogyan és milyen arányban volt jelen a Corvina könyvtárban. A *Bibliotheca Corviniana* kódexei közül – előzetesen, a rendelkezésre álló szakirodalom alapján – számba vettük azokat, amelyek a görög, római szónokok beszédeit és retorikai munkáit tartalmazzák, beleértve a patrisztikus irodalom műveit, például a prédikációkat, homíliákat is. Az előzetes felmérés szerint 25 szerzőtől számos, változatos műfajú (szónoki beszéd, kommentár, retorikaelméleti mű, homília stb.) írás képezi a vizsgálat tárgyát, mintegy 40 korvinában.¹

Vizsgálatunk kiindulási pontját csak a fennmaradt korvinák jelenthetik, mert csak a valóban tanulmányozható kéziratokról tudjuk pontosan megállapítani, hogy teljeseke-e, és hogy milyen műveket tartalmaznak. (Már nem létező, csak korabeli vagy későbbi forrásokból, leírásokból, tudósításokból ismert kéziratok esetében nem ismerjük a kódex teljes tartalmát. Egy-egy rövid említés, cím ugyanis nem tájékoztat kielégítően a kódex teljes és pontos tartalmáról.)

¹ Az ismert, autentikus korvinák felsorolását tartalmazó szakirodalom: Csapodi Cs.–Csapodiné Gárdonyi K. (1990), *Bibliotheca Corviniana*. 4. bőv. és átdolg. kiadás. Budapest; *Bibliotheca Corviniana, 1490–1990. Nemzetközi Corvinakiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban Mátyás király halálának 500. évfordulójára, 1990. április 6–október 6.* [a kiállítást rend. az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Karsay Orsolya irányításával ...; a képanyagot vál. és szerk. Földesi Ferenc ...]. Budapest, OSZK, 1990; Madas, E. (2009), *La Bibliotheca Corviniana et les corvina „authentiques”*, in Jean-François Maillard, István Monok, Donatella Nebbiai (ed.), *Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'État moderne*. Budapest, OSZK. (Supplementum Corvinianum, 2, De Bibliotheca Corviniana.) 35–78. A retorikai és grammatikai művek terén figyelmet érdemel Carmen Codoñer tanulmánya. Carmen Codoñer egybeveti a Corvinát a jelentős és releváns korabeli könyvtárak állományával. Vizsgálata során nem csak fennmaradt, és ezért tartalmukat tekintve pontosan ismert kódexeket, hanem elveszett és csak forrásokból, korabeli feljegyzésekből ismert kódexeket, korvinákat is leír, ismertet, lásd Codoñer, C. (2009), *Gramática y retórica en la Biblioteca Corviniana*, in Jean-François Maillard, István Monok, Donatella Nebbiai (ed.), *Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'État moderne*. Budapest, OSZK. (Supplementum Corvinianum, 2, De Bibliotheca Corviniana.) 145–159.

A mostani közlés elsősorban bemutatni és ismertetni óhajtja a kiválasztott korvinákat. Természetesen jelen írás keretei között nincs mód a témába illő összes kézirat felsorolására, ezért csak 20 kódexről szeretnénk szólni. A válogatás során egy reprezentatív csokor összeállítására törekedtünk, figyelembe véve a szerzők személyét, a műfajokat, a művek jellegét, szellemiségét és keletkezésük idejét. Először 1. a görög szerzők beszédeit, leveleit tartalmazó korvinákról, majd 2. a római auktorok munkáiról, végül pedig 3. az egyházatyák beszédeiről, leveleiről kívánunk szólni.

Görög szerzők

A XV. században a görög szónokok között Démoszthenész és Iszokratész örvendett kiemelt népszerűségnek.² Görög szónokok latin fordításban olvasható beszédeit találjuk a müncheni Clm 310 és a budapesti Cod. Lat. 430 jelzetű (OSZK) korvinában. Az előbbi friss kodikológiai leírását Zsupán Edinának köszönhetjük.³ A müncheni korvina Démoszthenész 6 beszédét, továbbá Aiszkhinész 2 művét és II. Philipposz makedón uralkodó levelét tartalmazza (Bayerische Staatsbibliothek, Clm 310):

1. Demosthenes, *Olynthiaca 1.*
2. Demosthenes, *Olynthiaca 2.*
3. Demosthenes, *De pace*
4. Demosthenes, *Olynthiaca 3.*
5. Demosthenes, *De Chersoneso*
6. Aischines, *In Ctesiphontem*
7. Demosthenes, *De corona*
8. Aischines, *Ad Athenienses*
9. Philippus, *Ad Athenienses*

A műveket a neves humanista, Leonardo Bruni fordította latinra. Ami a közös kódexben való hagyományozást illeti: II. Philipposz levele témáját tekintve, történeti szempontból szorosan illeszkedett Démoszthenész és Aiszkhinész beszédeikhez.⁴

² Monfasani, J. (1988), *Humanism and Rhetoric*, in Albert Rabil, Jun. (ed.), *Renaissance Humanism: Foundations, Forms and Legacy*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, vol. III, 180.

³ Claudia Fabian–Edina Zsupán, hrsg. (2008), *Die acht Münchener Handschriften aus dem Besitz von König Matthias Corvinus*, Budapest, OSZK. (Bavarica et Hungarica, 1.; Supplementum Corvinianum, 1.; Ex Bibliotheca Corviniana.) 85–86.

⁴ Monfasani 1988:179.

A budapesti Iszokratész-korvina szintén latin fordításban közli a görög rétor műveit. A viszonylag vékony kódex Iszokratész 3 beszédét tartalmazza, az egyiket két különböző fordításban (Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 430):

1. [Ps.-Isocrates:] *Oratio ad Demonicum* [ford. Lopus Castelliunculus]
2. *Eiusdem orationis alia versio*
3. *Oratio de laudibus Helenae* [ford. Iohannes Petrus Lucanus]
4. *Oratio in funere Euagorae regis Cypri*

Említést érdemel, hogy az *Ad Demonicum* népszerű mű volt, és a XV. század folyamán legalább hat fordítása készült.⁵ A *De laudibus Helenae* Petrus Luca-
nus által készített fordítása nyomtatásban is megjelent.⁶

A Budapesten őrzött és díszesen illuminált Philosztratosz-korvina a lémoszi Philosztratoszok több művét tartalmazza (*Heroica, De vitis sophistarum, Imagines, Epistolae*, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 417). A 171 levél terjedelmű kézirat utolsó 6 fólióján 25 levél található az egyik Philosztratosztól. A humanisták körében a görög levélgyűjtemények hamar az érdeklődés középpontjába kerültek.⁷ A latin fordítást a királyi udvarhoz erős szálakkal kapcsolódó személy, a magyarországi humanizmus kiemelkedő alakja, Antonio Bonfini készítette. A korvina-példányban – a Philosztratosz-levelek Teubner-féle kiadásával összevetve – a leveleknek csak a felét találjuk. A meglevő episztolák is eltérő sorrendben következnek.⁸

Római szerzők

Római szerzőktől lényegesen több retorikai művet fedezhetünk fel a Corvina könyvtárban. Az ELTE Egyetemi Könyvtárban őrzött Cicero-korvina (Cod. Lat. 2) a Verres elleni beszédeket (*In Caecilium, In Verrem I, In Verrem II, 1–5*) tartalmazza.⁹

⁵ Monfasani 1988:180.

⁶ Mazal, O. (2003), *Die Überlieferung der antiken Literatur im Buchdruck des 15. Jahrhunderts*. Stuttgart, 206.; Ekler, P. (2009), *Die Bibliotheca Corviniana, Lateinische Übersetzungen griechischer Autoren*, in Jean-François Maillard–István Monok–Donatella Nebbiai (ed.), *Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'État moderne*. Budapest: OSZK. (Supplementum Corvinianum, 2, De Bibliotheca Corviniana.) 243.

⁷ Monfasani 1988:183.

⁸ *Flavii Philostrati opera*, ed. Carl Ludwig Kayser. Leipzig, Teubner, 1870–1871. vol. 2.

⁹ *Catalogus codicum Latinorum medii aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis revisus et auctus per Petrum Tóth*. Budapest, 2008, Cod. 2. = <http://www.library.elte.hu/sites/default/files/catcodlat.pdf> (Letöltés: 2017. augusztus 18.)

Cicero nemcsak szónoklatelméleti műveivel és beszédeivel számított *autoritas*nak, hanem a – bennük megfogalmazott stiláris eszmények miatt – leveleivel is. Cicero levelei négy gyűjteményben maradtak ránk. Az *Ad familiares* gyűjteményt teljes, tehát 16 könyvet kitevő terjedelmében a XIV. század utolsó évtizedében Vercelliben fedezték fel újra.¹⁰ Az *Ad familiares* korvinapéldányát ma Drezdában őrzik. Sajnos a kézirat (Mscr. Dresd. Dc. 115) a II. világháború alatt súlyosan megsérült és nem kutatható.¹¹

A XIV–XV. században – részben vagy teljesen – más antik művek is újból ismertté váltak. Jelentős lelet a *Panegyrici Latini XII*, amit Giovanni Aurispa fedezett fel Mainzban 1433-ban.¹² Az ELTE Egyetemi Könyvtárban őrzött kódex (Cod. Lat. 12) egykor valószínűleg Zrednai (Vitéz) János tulajdonában is volt, ezt tanúsítják a marginális bejegyzések és javítások.¹³

Az ifjabb Plinius levelei konkrét helyzetekből indulnak ki, és valós személyeknek szólnak. Az episztolákat finom stilisztikai kidolgozottság jellemzi.¹⁴ A levelezést sokáig csak részletekben ismerték, mind a tíz könyvet a XV. században fedezték fel.¹⁵ A művészi igénnyel rendezett levélgyűjtemény megtalálható a British Library Harley 4868 jelzetű korvinájában is.

Szónoklattani jelentősége és pedagógiai értékei miatt Cicero mellett Quintilianus örvendett kiemelkedő hírnévnek a római auktorok között. A teljes *Institutiones oratoriae*t Poggio Bracciolini találta meg Szent Gallenben 1416-ban.¹⁶ A *Bibliotheca Corviniana*-ban Quintilianus főműve is ott volt a görög és a római szerzők között. A ma az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött *Institutiones* a teljes *Institutionest* tartalmazza (Cod. Lat. 414). Adamik Tamás részletes vizsgálat alá vetette a Trypho-levelet és az első

¹⁰ Monfasani 1988:178.

¹¹ A könyvtár nyomtatott katalógusa szerint a 258 fólió terjedelmű kézirat tartalma: *Cicero-nis epistolarum familiarium libri XVI*, lásd: *Katalog der Handschriften der Sächsischen Landesbibliothek zu Dresden*, Band I, Dresden, Sächsische Landesbibliothek, 1979. (= *Korrigierte und verbesserte ... Ausgabe des Katalogs der Handschriften der Königlichen Öffentlichen Bibliothek zu Dresden*, Band I, bearbeitet von Franz Schnorr v. Carolsfeld, Leipzig, Teubner, 1882), S. 314, Num. 115. – A kézirat állapotáról Birgit Buth (Abt. Handschriften, Alte Drucke und Landeskunde, Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden) nyújtott tájékoztatást (2017. május 17.) – neki jelen írásban is hálás vagyok a felvilágosításért.

¹² Monfasani 1988:178.

¹³ *Catalogus codicum Latinorum medi aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis revisus et auctus per Petrum Tóth*. Budapest, 2008, Cod. 12. A kódex tartalma kezdődik: „Incipit Panegyricus Plinii Secundi Dictus Traiano Imperatori”, „Bene ac sapienter patres conscripti...” és az utolsó beszéd a következő sorokkal végződik a 143. fólión: „...tu sis omnium maximus Imperator.” „Finit Panegyricus dictus Constantino Filio Constantii.”

¹⁴ M. von Albrecht (2003-2004), *A római irodalom története*, ford. Tar Ibolya, Budapest, Balassi. 911.

¹⁵ Monfasani 1988:178.

¹⁶ Monfasani 1988:178.

könyv előszavát. A kódex a *T* családba tartozik, abba a kódexcsaládba, amelyet Poggio Bracciolini Szent Gallenben 1416-ban megtalált.¹⁷

Természetesen érdeklődéssel fordulunk az antik szónoki beszédekhez és retorikaelméleti művekhez antik szerzők által írt magyarázatokhoz is.

C. Marius Victorinus (kb. 280–363) fennmaradt magyarázatai Cicero ifjúkori művéhez, a *De inventioné*hez elsősorban retorikai és filozófiai jellegűek.¹⁸ A kommentár hozzáférhető volt a középkori olvasók számára is¹⁹, és a humanistákat is érdekelte. A kommentárt tartalmazó korvinát ma az Országos Széchényi Könyvtár őrzi (Victorinus, *Commentarium in Ciceronis librum de inventioné*, Cod. Lat. 370).

Q. Asconius Pedianus (Kr. e. 9–Kr. u. 76) Ciceróhoz írt kommentárjai közül 5 maradt fenn: *In Pisonem*, *Pro Scauro*, *Pro Milone*, *Pro Cornelio*, *In senatu in toga candida*. A két utóbbi értékes segítséget nyújt ahhoz, hogy az elveszett Cicero-szövegeket rekonstruálhassuk. Tárgyi magyarázataiban Asconius megbízható forrásokra támaszkodik, írásainak ezért különleges történeti értéke van.²⁰ Poggio Bracciolini az 5 Cicero-beszédhez készített kommentárt 1416-ban Szent Gallenben találta meg.²¹ Asconius Pedianus Cicero-magyarázatainak korvina-példánya szintén a Nemzeti Könyvtárban található (Asconius Pedianus, *Commentaria in Ciceronis orationes*, Cod. Lat. 427).

Nem önálló retorikai munkát, hanem római történetírók műveiből vett szemelvényeket tartalmaz a berlini korvina (Berlin, Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz, Handschriftenabteilung, MS Lat. fol. 99). A kódex Livius történeti művéből vett szemelvényekkel kezdődik, közülük az első: *Oratio Metii Suffecii[!]* *ad Tullium Hostilium* (fol. 1r-). Az *Ab urbe condita* részletei után Curtius Rufus művéből kiválasztott részletek következnek (fol. 137v-), végül Sallustius műveiből válogatott szemelvények (fol. 164r-) olvashatóak, köztük egy beszéd Catilinától (*Oratio L. Catilinae ad coniuratos*), Sallustius előszava a *Bellum Iugurthinum*hoz, valamint egy, a *Bellum Iugurthinum* 110. caputjában olvasható beszéd.²²

¹⁷ Adamik T. (2010a), Quintilianus *Institutio oratoriájának* Corvina-kézirata, in Czeglédy Anita–Horváth László–Krähling Edit–Laczkó Krisztina–Ligeti Dávid Ádám–Mayer Gyula (szerk.), *Pietas non sola Romana: Studia memoriae Stephani Borzsák dedicata*. Budapest, Typotex Kiadó; Eötvös József Collegium. 746. – Mint ismeretes, Quintilianus neve alatt két próbabe-széd-gyűjtemény is fennmaradt (*Declamationes maiores; Declamationes minores*). Az ismert és fellelhető korvinákat tartalmazó censusok szerint a Quintilianus neve alatt fennmaradt *declamatiók* két korvinában is megtalálhatóak (Párizs, Bibliothèque national de France, Cod. Lat. 7803; Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Regin. Lat. 1715).

¹⁸ Von Albrecht 2003–2004:1310–1311.

¹⁹ Monfasani 1988:172.

²⁰ Von Albrecht 2003–2004:991.

²¹ Monfasani 1988:178.

²² Rose, V. (1905), *Vérzeichniss der lateinischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Zweiter Band: *Die Handschriften der Kurfürstlichen Bibliothek und der Kurfürstlichen Lande*,

Egyházatyák

A retorikai irodalom vizsgálatakor természetesen ki kell térni az egyházatyák műveire is, első sorban pedig a beszédekre, homíliákra. A legnagyobb nyolc latin egyházatyája közül ötven megterésük előtt hivatásos retorikatanárok voltak (Tertullianus, Cyprianus, Arnobius, Lactantius, Augustinus), és a többi is alapos retorikai képzettséget kapott (Ambrosius, Hilarius, Jeromos).²³

A XIV–XV. század reneszánsz műveltsége nemcsak a klasszikus görög–római antikvitás „újjászületését”, újrafelfedezését jelentette, hanem a keresztény ókorra, a görög és latin egyházatyák műveire való rátalálást is.²⁴ Összefoglaló-leegyszerűsítő megállapítással élve talán azt mondhatjuk, hogy a középkor századaiban a görög nyelvű patrisztikus irodalom egy komoly részéhez (pl. Nazianzi Szent Gergely és Aranyszájú Szent János beszédei) latin nyelven is hozzá lehetett jutni. A XV. században viszont, főleg Ambrogio Traversari, Georgius Trapezuntius és mások tevékenységének köszönhetően, ugrásszerűen megnőtt a latinra fordított görög patrisztikus szövegek száma.²⁵

Németh András jóvoltából a Corvina görög állományára vonatkozóan új és rendszerezett ismereteink is vannak. Összefoglaló meglátásai szerint a Corvina görög nyelvű állománya (a latin gyűjteménnyel ellentétben), alapvetően nem megrendeléssel, hanem kész darabok beszerzésével bővült. A görög kódexeket inkább az 1460-as, 1470-es években másolták különböző helyeken, és később kerülhettek a budai gyűjteménybe. A budai gyűjtemény egészen belül a görög állomány legmeghatározóbb részét a görög patrisztikus szövegek eredeti, zömében régi bizánci kéziratjai képezhették. A legfontosabb görög patrisztikus szerzők megvoltak Budán.²⁶

A témánkat képező patrisztikus anyag szépségének érzékeltetésére *a)* görög nyelvű, *b)* görögről latinra fordított, *c)* latin nyelven megírt műveket tartalmazó korvinákat szeretnék kiemelni.

a) A neves szofista, az antiochiai Libaniosz (IV. század) előadásait Nagy Szent Vazul, Aranyszájú Szent János, Nazianzi Szent Gergely – akik később

---

Dritte Abteilung (Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin, Dreizehnter Band), Berlin, Asher. Num. 1006, Sp. 1295–1296. A kézirat tartalmáról dr. Robert Giel (Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz, Handschriftenabteilung) adott tájékoztatást (2017. május 10.), akinek ez úton is köszönöm a szívességet.

²³ Adamik T. (főszerk.). (2010b), *Retorikai lexikon*, Pozsony, Kalligram. 1049.

²⁴ Tóth P. (2011a), Görög egyházatyák a Corvinában I., *Magyar Könyvszemle* 127/2 (2011), 137.

²⁵ Monfasani 1988:184.

²⁶ Németh A. (2013), *A Bibliotheca Corvina görög kódexei* [kézirat, Budapest, 2013. június 28.]. 48, 52.

a keresztény irodalom nagyságai lettek – is hallgatták.²⁷ Nazianzi Szent Gergely fennmaradt művei rétoralkatú szerzőről tanúskodnak és a – főleg Konstantinápolyban elmondott – beszédek jelentik a szerző irodalmi hagyatékának legjavát.²⁸ A Bécsben (Österreichische Nationalbibliothek) őrzött, Suppl. Gr. 177 jelzetű görög nyelvű korvina gerincét Nazianzi Szent Gergely homíliái alkotják.²⁹

b) A latin nyelvre fordított művek közül az Órigenész, Aranyszájú Szent János és Nagy Szent Vazul írásait őrző korvina-kéziratokra óhajtom felhívni a figyelmet.

Órigenész irodalmi munkássága szinte áttekinthetetlen, pedig ami ránk maradt, az csak egy része annak, amit írt. Az életmű terjedelme szempontjából az egyházatyák közül csak Aranyszájú Szent János és Szent Ágoston hasonlítható hozzá. Órigenész szinte az egész Bibliát kommentálta. A nagyközönség számára homíliákban magyarázott egy-egy szentírási részt. A homíliák közül sok maradt ránk, például a *Teremtés könyvéhez* 16, a *Kivonulás könyvéhez* 13, a *Leviták könyvéhez* 16 beszéd. Mindezek latinul a modenai korvinában (Biblioteca Estense, Cod. Lat. 458) is olvashatóak.³⁰ Az Órigenész-kézirat a Corvina könyvtár patrisztikus anyagának egyik legérdekesebb kódexe, amely nem Mátyás, hanem Beatrix számára készült.³¹

Aranyszájú Szent János (Johannes Chrysostomus, Ióannész Khrüszosztomosz) a kor legnagyobb pogány szónokának, Libaniosznak volt a tanítványa. Előszertetettel magyarázta hallgatóinak a Szentírást, beszédeiben „végigkommentálta” a Biblia több könyvét. Levelei is jelentősek. Khrüszosztomosz beszédeiben mintaszerű a retorikai eszközök alkalmazása. A homíliák gyakorlati lelkipásztorként mutatják Aranyszájút.³² A Nemzeti Könyvtár Cod. Lat. 346 jelzetű Aranyszájú-korvinája homíliákat és leveleket tartalmaz. A kódex nagy részét a páli levelekhez írt beszédek teszik ki: 18 homília a Timóteushoz írt első, 6 homília a Timóteushoz írt második, 6 homília a Tituszhoz és 3 homília a Filemónhoz írt levelekhez.³³ Utánuk 3 Olümpiaszhoz

²⁷ Kapitánffy István–Szepessy Tibor (szerk.) (2013), *Bevezetés az ógörög irodalom történetébe*, Budapest, ELTE Eötvös József Collegium. (Antiquitas – Byzantium – Renascentia, II.). 212.

²⁸ Ványó L. (1980), *Az ókeresztény egyház irodalma*, Budapest, Szent István Társulat. 602.

²⁹ Németh 2013:94–95.

³⁰ Ványó 1980:401, 403–404.

³¹ A kézirattal a magyar szakirodalomban újabban és részletesen Tóth Péter foglalkozott. Felhívta a figyelmet arra, hogy a téma maga, vagyis a *Genézis* könyvének magyarázata a korabeli Firenze humanista teológiájának egyik legvitatottabb kérdése volt, lásd Tóth P. (2011b), *Görög egyházatyák a Corvinában II.*, *Magyar Könyvszemle* 127/3 (2011), 307–309.

³² Adamik 2010b:577, Ványó 1980:672–673.

³³ Említést érdemel, hogy Szent Pál leveleit Aranyszájú 250 homíliában magyarázta! Ványó 1980:673.

írt levél olvasható. A homíliák és levelek mind Ambrogio Traversari fordításai; az özvegy Olümpiaszhoz írt levelek a vigasztaló levél klasszikus keresztény példái.³⁴

Páli levelekhez írt Aranyszájú-magyarzatok egy másik korvinában is olvashatóak. Tóth Péter részletesen elemezte a modenai Aranyszájú-gyűjteményt (Biblioteca Estense, Cod. Lat. 391). Megállapításai szerint a kézirat tartalma az Aranyszájú műveinek középkori hagyományait egyesíti a humanista újításokkal. Helyet kapnak benne a korai latin fordítások, amelyeket valószínűleg a VI. századi Anianus Celensis készített. Ezek mellé illesztették be az Aranyszájú hét, Pál apostolról írt homíliájának szintén Anianus-féle fordítását. A kézirat végén humanista fordításban Ankürai Vazul, illetve Nagy Szent Vazul egy-egy írása áll.³⁵ Az utóbbi mű, az *Intés az ifjakhoz* (*Ad adolescentes*) a humanisták egyik kedvelt olvasmánya volt. Nagy Szent Vazul írása alapvetően azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a keresztény emberek hogyan viszonyuljanak az antik szerzőkhöz, pogány irodalomhoz.³⁶

Az antiochiai Libanioszt, a IV. század leghíresebb szofistáját Nagy Szent Vazul is hallgatta. A Nemzeti Könyvtár viszonylag kis terjedelmű Basilius-korvinája (Cod. Lat. 426) a *Teremtés könyvét* magyarázó homíliákat tartalmazza. Az egyházatya magyarázatai már a IV. században nagy hírre tettek szert, és különösen nagy népszerűségnek örvendtek a XV. század végén. A *Homiliae in Hexaemeron* fordítója a IV–V. században élt Eustathius volt.³⁷

c) Végezetül a latin nyelven elmondott és megírt művekből szeretném két példára felhívni a figyelmet. Keresztényüldözésektől véres korszakban és zűrzavaros években élt Cyprianus, Karthago mártírhalált halt püspöke. Cyprianus szinte minden írásában prédikál. Általában nyugodt hangon ír, írásainak stílusa elegáns. Témákhöz alapvetően prédikációi és építő írásai tartoznak, azok a művek, amelyek magyarázatokat, útmutatásokat tartalmaznak és buzdító, vigasztaló és apologetikus céllal készültek.³⁸ Az Országos Széchényi Könyvtár Cyprianus-korvinájában (Cod. Lat. 529) található művek közül elsősorban a következő írások érdemelnek komolyabb figyelmet: *De habitu virginum*, *De dominica oratione*, *De bono patientiae*, *De zelo et livore*, *De mortalitate*.³⁹

³⁴ Tóth 2011b:295–296.

³⁵ Tóth 2011b:306–307.

³⁶ Vanyó 1980:590.

³⁷ Vanyó 1980:590; Tóth 2011b:293–294.

³⁸ Vanyó 1980:446–457, von Albrecht 2003–2004:1270.

³⁹ *Mittelalterliche lateinische Handschriften der Széchényi-Nationalbibliothek. Cod. Lat. 405 [!450]-556*, hrsg. von András Vizkelety. Budapest, Akadémiai Kiadó–OSZK, 2007. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae, 6.), Num. 529, S. 187–189.

Philosztratosz, Cicero és ifjabb Plinius leveleiről fentebb már szóltunk. Az egyházatyáktól is szép levélkorpuszok maradtak fenn. Szent Jeromos alapos retorikai képzettségben részesült. Levelei fél évszázad eseményeit tükrözik. A levél volt Jeromos igazi műfaja, szép latinsága ezekben érvényesült igazán. Az írások tartalmi szempontból nagyon változatosak (családi levél, vitairat, értekezés stb.).⁴⁰ Az episztolák a bécsi Cod. Lat. 644 jelzetű korvinában is olvashatóak.

Összefoglalás és kitekintés

Írásunkban alapvetően az antik szerzők műveire szorítkoztunk, és az előzetesen átvizsgált, kiindulási pontnak tekinthető bővebb állományból igyekeztünk emblematikus darabokat, reprezentatív válogatást bemutatni.

a) Továbblépési pontként magától értetődően a teljes antik retorikai jellegű állomány részletes, listászerű (kódexek, szerzők és művek szerint készített) összeállítása kínálkozik.

Lényegesen nehezebb feladatnak ígérkezik a Corvinában fellelhető összes szónoki, szónoklattani munka jegyzékszerű összegyűjtése és vizsgálata. Mindenek előtt mégis a témához tartozhat majd azon műveknek, kommentároknak az ismertetése és elemzése, amelyeket bár nem antik szerzők írtak, mégis az ókori auktorok beszédeiről és értekezéseiről szólnak, azokat magyarázzák.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a műveket sem, amelyek később, például a XV. században keletkeztek, és önálló (humanista) műveknek tekinthetőek, tartalmukat tekintve viszont alapvetően (kizárólag) antik forrásokon nyugszanak.⁴¹

⁴⁰ Ványó 1980:782.

⁴¹ Georgius Trapezuntius (1395–1472 k.) grammatika-, dialektika- és retorika-tankönyvei az 1480-as években nagy valószínűség szerint „egymás mellett” állhattak a Corvina polcain. Érdemes Trapezuntius – témánkhoz tágabb összefüggésben kapcsolódó – tevékenységét röviden összefoglalni: Trapezuntius az egyik legjelentősebb római grammatikus, Priscianus művét (*Institutiones grammaticae*) rövidített változatban, katekizmus formájában tette iskolai oktatás számára még használhatóbbá (*De partibus orationis ex Prisciano compendium*, OSZK, Cod. Lat. 428). Retorikakönyvével – elsősorban Hermogenész, Arisztotelész, Cicero alapján – a görög és római retorikai hagyomány szintézisét hozta létre (*Rhetoricorum libri V*, OSZK, Cod. Lat. 281); *Isagoge dialecticája* pedig Arisztotelész tanításán alapuló logikakönyv (ÖNB, Cod. Lat. 2485), lásd: Ekler P. (2007), Adalékok a korvinák történetéhez. Trapezuntius-kódexek, Trapezuntius-korvinák, *Magyar Könyvszemle* 123,3 (2007), 265–277.

b) Választott témánkat szervesen árnyalná, ha azt is megvizsgálánk, hogy az antik műveket őrző kódexek kinek a kezdeményezésére, és milyen úton kerültek a Corvinába!

A Corvina könyvtárba kerülés előtt több kódex feltételezhetően vagy bizonyíthatóan Zrednai (Vitéz) János használatában vagy birtokában volt. A jelen írásban ismertetett kéziratok közül – Zrednai (Vitéz) János címere, bejegyzései, javításai; illetve szakirodalmi ismeretek alapján – több darabról feltételezzük vagy biztosan tudjuk, hogy Zrednai (Vitéz) János olvasta őket (ELTE EK, Cod. Lat. 12; BnF, Cod. Lat. 7803; OSZK, Cod. Lat. 370; Berlin, Cod. Lat. 99; ÖNB, Cod. Lat. 644).

Értékes további adatokat szolgáltathatnak a kódexek másolására és illuminálására irányuló kutatások is. Tehát azt is érdemes lehet megvizsgálni a későbbiekben, hogy a kódexeket hol másolták és illuminálták, vagyis „készen” érkeztek-e Itáliából Magyarországra, vagy Budán készültek-e. Azért tűnik indokoltnak ez a kérdés, mert a minket érdeklő korvinák egy jól megfogható hányadát a budai műhelyben másolták és/vagy illuminálták, illetve fejezték be a festést. Az úgynevezett „első címerfestő” tevékenységét a fent említett korvinák közül legalább két kéziratban ki lehet mutatni (OSZK, Cod. Lat. 427, OSZK, Cod. Lat. 426).

Szintén érdemes azt is vizsgálni, hogy milyen szakmai elképzelések és törekvések húzódtak meg a Corvina retorikai állományának gyarapítása mögött? Más szavakkal: mikor és milyen ütemben kerültek be a Corvinába a szónoki, szónoklattani művek, lehet-e a gyarapítást korszakolni, illetve beszélhetünk-e hangsúlybeli változásokról (például patrisztikus szerzők arányának változása a többi görög és római auctorokéhoz képest). A vizsgálat során nyert eredmények alapvetően Taddeo Ugoletto, a *bibliotheca* könyvtárosa szerepének még árnyaltabb rajzát eredményezhetik.⁴²

⁴² Bolonyai Gábor behatóan foglalkozott a kérdéssel. Gondolatmenete és megállapításai szerint Taddeo Ugoletto könyvtárépítő terveit, tevékenységét a Corvina könyvtár állományának frissítése motiválta. A szónoki és retorikai művek – akkortájt bevett – kánonjának bővítésére törekedett; a gyűjtést további szónokok műveire is kiterjesztette; a retorikai hagyomány fő áramlatát pedig deklamációs és kommentáriródalommal egészítette ki, bővebben lásd Bolonyai G. (2012), *Corvina Graeca – A görög irodalom recepciója a 15. század utolsó negyedében Máttyás környezetébe tartozó humanisták munkáin és kézíratain keresztül* (habilitációs értekezés), Budapest, ELTE BTK. 32.